

Recenzija

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dailininkų žodynas

Lietuvos dailininkų žodynas. XVI–XVIII a.

Sudarytoja ir atsakomoji redaktorė Aistė Paliušytė.

Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005. 311 p.

Mokslo visuomenė gali pasidžiaugti dar vienu fundamentiniu veikalu – „Lietuvos dailininkų žodyno“ pirmuoju tomu, kuris skirtas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI–XVIII amžiuje dirbusiems dailininkams. Kaip teigia žodyno rengėjai, vėlesni tęstinio leidinio tomams bus skirti XIX ir XX a. Lietuvos dailės kūrėjams. Sunku pervertinti šios knygos svarbą – toks žodynas mūsų šalyje leidžiamas pirmą kartą, ir galima drąsiai teigti, kad jo pasirodymas žymi tam tikrą menotyros mokslo brandą ir savivokos lygį.

Leidinyje parengtas Kultūros, filosofijos ir meno institute. Instituto dailėtyrininkai ne tik inicijavo projektą, atliko mokslinius tyrimus ir organizacinę veiklą – būtent jie sudarė gausaus autorių būrio branduolį. Puiku, kad aukštos dailės istoriko kvalifikacijos ir tiesiog sekinančio kruopštumo reikalaujantis darbas buvo patikėtas šių savybių tikrai nestokojančiai tyrinėtojų grupei. Žodyno pirmojo tomo rengimui vadovavo sudarytoja ir atsakomoji redaktorė dr. Aistė Paliušytė. Jai talkino dr. Lina Balaišytė, dr. Aukse Kaladžinskaitė, dr. Mindaugas Paknys ir kiti. Dailininkų biogramas rašė Lietuvos, taip pat ir užsienio šalių (Lenkijos, Baltarusijos, Ukrainos, Latvijos, Italijos) dailėtyrininkai. Pirmojo tomo parengimas užtruko apie dešimtį metų.

Tuomet, pradėjus darbą būta skeptikų, manusių, kad lietuviams sunku bus ką nauja bepridurti prie nuo 1971 m. leidžiamo „Lenkų dailininkų žodyno“ (*Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*). Kaip knygos įvade rašo A. Paliušytė, dailėtyrininkas Paulius Galaunė dar XX a. I pusėje buvo pradėjęs rinkti ir sisteminti žinias panašaus pobūdžio veikalui, tačiau išėjus pirmajai lenkų žodyno daliai atsiskaitė šio sumanymo. Pavarčius naująjį „Lietuvos dailininkų žodyną“ malonu konstatuoti, kad pesimistinės nuostatos neturi pagrindo. Žinoma, buvo nuosekliai peržiūrėtos ankstesnės publikacijos – žodynai, žinynai ir enciklopedijos. Autoriai rėmėsi LDK dailės istorijos patriarchų Stanisławo Lorentzo, Ma-

riano Morelowskio, Michała Brensztejno, Euzebijaus Łopacińskiego, Vlodo Drėmos, Pauliaus Galaunės ir kitų autorių jau sukauptais duomenimis. Jie panaudoti ir nurodyti bibliografijoje. Visgi knygos pagrindą sudaro lig šiol neminėtų, kitų šalių žodynuose nepristatytų dailininkų biogramos, o jau žinomų menininkų biografijos daugeliu atvejų papildytos. Informacija surinkta peržiūrėjus didžiulį kiekį įvairaus pobūdžio autentiškų rašytinių šaltinių. Dirbta ne tik Lietuvos ir Lenkijos, bet taip pat Baltarusijos, Ukrainos, Rusijos archyvuose. Nagrinėti LDK raštinės, įvairių konfesijų bažnyčių, dvarų ir miesto administracijų dokumentai. Kaip rašoma įvade, apie kūrinius daugiausia žinių rasta bažnyčių, vienuolynų, dvarų, miestų pajamų ir išlaidų knygose. Dailininkų socialinę padėtį liudijo teisiniai dokumentai, svarbias jų gyvenimo datas – parapinių bažnyčių metrikų knygos. Tie, kurie yra dirbę mokslinį darbą rankraštynuose ir archyvuose, deramai įvertins žodyno rengėjų bei autorių triūšą. Juk ieškant tam tikros informacijos ar bent menkos, dailės istorijai praversiančios užuominos, dažniausiai tenka perversti daug didesnę kiekį senų įvairiakalbių, kartais sunkiai įskaitomų dokumentų, nei nurodo knygos šaltinių sąrašas.

Žodyno struktūra gerai apgalvota ir paranki. Reikia pasakyti, kad toks pasirinkimas apsunkino ir prailgino pačių rengėjų darbą, tačiau labai palengvino naudojimąsi šiuo leidiniu. Biogramos išdėstytos pagal asmenvardžius abėcėlės tvarka, kiekvieną jų lydi bibliografija, kur atskirai išskirti šaltiniai, enciklopedijų ir žodynų grupė bei literatūra. Tačiau pagrindinę, tradiciniu principu sudarytą teksto dalį papildė retai kuriame žodyne esančios asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės. Asmenvardžių rodyklė padeda be vargo žodyne aptikti dailininkus, paminėtus kitose biogramose, ar susirasti žinių apie dailės užsakovus bei mecenatus. Geografinė rodyklė, kurios atskirose vietovėse netgi išskirti dailininkų kūrinius puošti rūmai ar bažnyčios (nurodant ir titulą!), leidžia greitai

patikrinti, kokia informacija apie vieną ar kitą vietovę slypi žodyno tekste. Skaitytojui taip pat labai parankūs priešlapiuose esantys du XVI ir XVIII a. LDK žemėlapiai su istoriniais vietovių pavadinimais, regiono vaivadijomis ir pavietais. Dėl šių priedų žodynas tapo universalus ir dar patrauklesnis.

Sudarant panašaus pobūdžio leidinį labai svarbi objektų atranka. Šiuo atveju rengėjams teko spręsti kūrėjų atrankos problemą chronologiniu, socialiniu ir geografiniu aspektu.

Sudėtingos istorinės aplinkybės, o gal dar kitos priežastys lėmė, kad Lietuvos dailininkų žodyną teko padalyti į atskirus laikotarpius. Chronologinės pirmosios dalies ribos buvo apsibrėžtos profesionaliai, tačiau šis sprendimas galėtų kelti ir diskusijų. Žodyno rengėjai apatinę laiko ribą pasirinko XVI a., bet įvade skaitytoją suintrigavo frazė: „XIII–XV a. LDK kultūroje individuali autorystė nebuvo sureikšminama ir ženklina [...] ji *retai pažymima* ir rašytiniuose tekstuose“ (p. 10). Suprantama, ankstyvesnių kūrėjų paieškos būtų dar gerokai išplėtusios peržiūrėtinų šaltinių kiekį, o tikimybė rasti reikiamų žinių būtų dar menkesnė nei XVI a. dokumentuose. Vis dėlto jei kokie nors duomenys jau buvo žinomi, ar nereikėjo aukojant griežtą puristinę nuostatą padaryti išlygą ir juos įtraukti? O gal apatinės ribos iš viso nereikėjo brėžti?

Viršutinė chronologinė riba, atrodo, kėlė dar didesnių problemų. Žinoma, šalies valstybingumo praradimo laikotarpis pasirinktas logiškai ir kažin ar verta jį kvestionuoti. Tačiau rengėjams teko nelengva užduotis apsispręsti, kuriame tome talpinti XVIII–XIX a. sandūroje kūrėjus menininkus. Šiuo atveju sunku pritaikyti objektyvius kriterijus, dailininkų vietą žodyno tomuose lėmė jų biografiniai ir subjektyviai vertinami kūrybos duomenys. Krinta į akis, kad žodyne nėra XVIII a. intensyviai kūręs Pranciškaus Smuglevičiaus (1745–1807) biogramos, kai tuo tarpu įtrauktas apie 1824 m. miręs Karolis Jelskis. Tiesa, gal ši problema nebeteks reikšmės, kai knygų lentynoje prie pirmojo prisilies antrasis, XIX a. dailininkams skirtasis, žodyno tomas.

Tikrai sveikintina žodyno rengėjų ir autorių nuostata, nepaisant dabartinių valstybių sienų ir su tuo susijusių keblumų, susisteminti duomenis apie viso LDK regiono kūrėjus. Malonu, kad realiais meniniais objektais ar bent rašytinėmis užuominomis į mūsų savimonę grįžta XX a. I pusėje kaip svetima, nelietuviška atmesta įvairiautė, plačioje teritorijoje pasklidusi, skirtingų religinių konfesijų nulemta LDK praeities kultūra. Šis žodynas svariai prisideda įtvirtinant platesnį ir tikslesnį LDK meno ir kultūros suvokimą. Kartu labai gaila, kad į žodyną nebuvo įtraukti tie iš LDK kilę dailininkai, kurie dirbo už LDK teritorijos – Ukrainoje, Rusijoje ar Lenkijoje. Galima spėti, kad į tolimus objektus buvo kviečiami garsesnieji, gabesnieji menininkai, kurių nevertėjo atmesti. Žinios apie jų darbą Lietuvoje galėjo būti prarastos ar tiesiog dar neaptiktos – juk išlikę duomenys apie dailininkus daugeliu atvejų yra itin fragmentiški.

Mano nuomone, „Lietuvos dailininkų žodyno“ rengėjai pasirinko per siaurą įtrauktinų profesijų spektrą – čia figūroja tapytojai, skulptoriai ir grafikai. Už leidinio ribų liko auksakalystės, bronzos ar alavo liejimo, tekstilės ir kitų, dabar taikomąja daile vadinamų, meno šakų meistrai. Suprantama, LDK kultūroje jie paprastai nebuvo vertinami kaip menininkai – tik kaip amatininkai, tačiau juk ir tapytojai ar skulptoriai retai buvo išskiriami iš jų tarpo. Kada gi dar kas nors Lietuvoje imsis taip atsakingai vartyti tokį kiekį šaltinių? Tiesa, 2001 m. buvo išleista E. Laucevičiaus ir R. B. Vitkauskienės parengta „Lietuvos auksakalystė“, kurioje įdėtas auksakalių žinytas, bet dokumentuose glūdinčios žinios apie kitų dailiųjų amatų meistrus vis dar laukia sistemingo tyrinėtojų darbo. Ir ne tai svarbiausia. Tęstinis leidinys įpareigoja kuo nuosekliau laikytis bendros atrankos sistemos visuose tomuose. Tuomet kyla klausimas, ar vėlesnių tomų sudarytojai neįtrauks į žodyną ir XX a. tekstilinių, juvelyrų, keramikų?

Puiku, kad biogramose visi asmenvardžiai pateikiami taip, kaip jie įrašyti šaltiniuose ar literatūroje. Žinant Lietuvos istorinių vardų ir pavardžių rašymo problemas galima nutuokti, su kokiais sunkumais susidūrė žodyno autoriai, siekdami pritaikyti vieną sistemą įvairių tautybių dailininkų asmenvardžių rašybai, kai dažnai menininko kilmės net neįmanoma nustatyti. Tačiau tik perskaičius įvade sudarytos išdėstytas asmenvardžių rašybos nuostatas, išryškėja tikroji nuveikto darbo apimtis nustatant asmenvardžių formų eiliškumą, pavardžių ar vardų pateikimo, adaptavimo ir rašybos klausimus. Žodyne pateikta pavardžių vartoseną nuo šiol galės remtis ir kiti tyrinėtojai.

Pabaigai norėtusi atkreipti dėmesį į santūrią, tačiau skoningą ir kultūringą knygos išvaizdą. Dailininkės Elnos Marijos Ložytės sukurtos knygos visuomet pasižymi subtilia menine kokybe. Autorė jautriai atsižvelgė į leidinio specifiką ir sukūrė patogų naudotis, kartu stilingą, klasikinio maketavimo principais paremtą knygos dizainą. Deja, knygos vienovę kiek trikdo leidinyje labai svarbūs, bet stilistiškai nederantys spalvoti žemėlapiai priešlapiuose.

Šios kelios pastabos nėra „Lietuvos dailininkų žodyno“ kritika – tiesiog neįpareigojanti suinteresuoto skaitytojo nuomonė. Leidinys parengtas labai atsakingai ir kruopščiai, tad neabejoju, kad pasirinkdami vieną ar kitą atrankos ar duomenų interpretacijos būdą sudarytojai turėjo savų svarių argumentų. Tegaila pridurti, kad tokie darbai negali būti užbaigti. Ilgainiui atsiranda naujų šaltinių, naujų žinių, naujų pavardžių. Tikėkimės, kad kol bus leidžiami kiti žodyno tomai, pirmojo autoriai, padėdami ne vieno suinteresuoto meno istorijos žinovo, sukauptos informacijos solidžiam papildymų tomeliui.

Dalia Vasiliūnienė

Kultūros, filosofijos ir meno institutas